

UOT 37

Ş.S.Nəzarova

*ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kolleci
shalala.nazarova@mail.ru*

İNKLÜZİV TƏHSİLİN ƏSAS PRİNSİPLƏRİ, MÖVCUD PROBLEMLƏRİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Açar sözlər: inklüziv təhsil, inklüziya, prinsiplər, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar, problemlər, perspektivlər

Müasir dünya təhsilə və bütövlükdə sosial-mədəni siyasətə yanaşmaların köklü şəkildə dəyişməsinə yaşayır. Bu, cəmiyyətin insanın şəxsi keyfiyyətlərinin inkişafına və formalaşmasına istiqamətlənməsindən irəli gəlir. XXI əsr üçün səciyyəvidir ki, şəxsiyyətin yalnız özünü reallaşması istənilən sosial inkişafın əsas məqsədidir. İctimai süurda bu dəyişikliklər müasir təcrübənin yaratdığı yanaşmalara və anlayışlara əsaslanan yeni təhsil paradigmasının yaranmasına səbəb oldu. Bunlara "inklüziv təhsil" anlayışını da aid etmək olar. UNESCO istisnasız olaraq bütün uşaqların keyfiyyətli təhsilə bərabər daxil olma imkanını olan bütöv bir fenomen kimi inklüziv təhsilin ən universal tərifini verdi. Bu, bizim fikrimizcə, humanizmin, intellektin və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı, şəxsiyyətin intellektual, etnik, emosional və fizioloji komponentlərinin balansı üzərində qurulmuşdur. Məqalə inklüziv təhsilin əsas prinsiplərinə, dünyada, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında mövcud problemlər və inkişaf perspektivlərinə həsr edilmişdir.

Ш.С.Назарова

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ, СУЩЕСТВУЮЩИЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзия, принципы, дети с ограниченными возможностями здоровья, проблемы, перспективы

Современный мир переживает коренную смену подходов к образованию и к социально-культурной политике в целом. Это обусловлено переориентацией общества на развитие и формирование личностных качеств человека. Для XXI столетия характерно понимание, что только самореализация личности является основной целью любого социального развития. Эти изменения в общественном сознании вызвали появление новой парадигмы образования, которая опирается на подходы и понятия, выработанные современной практикой. К ним можно отнести, в частности, понятие «инклюзивное образование». ЮНЕСКО дала наиболее универсальное определение инклюзивного образования как целостного феномена, предполагающего равный доступ к качественному образованию всех детей без исключения. Оно базируется, на наш взгляд, на гуманизме, развитии интеллекта и творческих способностей, балансе интеллектуальных, этнических, эмоциональных и физиологических компонентов личности. Статья посвящена основным

принципам, современным проблемам и перспективам развития инклюзивного образования в мире, в том числе в Азербайджанской Республике.

Sh.S.Nazarova

BASIC PRINCIPLES OF INCLUSIVE EDUCATION, CURRENT PROBLEMS AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES

Keywords: inclusive education, inclusion, principles, children with limited health, problems, prospects

The modern world is experiencing a radical change in approaches to education and socio-cultural policy as a whole. This is due to the fact that society is oriented towards the development and formation of personal qualities of man. It is typical for the 21st century that self-esteem is the main goal of any social development. These changes in public consciousness led to the emergence of a new paradigm of Education based on approaches and concepts created by modern practice. This can be attributed to the concept of "inclusive education". UNESCO has given the most universal definition of inclusive education as a whole phenomenon, which allows equal access to quality education of all children without exception. This, in our point of view, is built on the development of humanism, intellect and creative abilities, on the balance of the intellectual, ethnic, emotional and physiological components of personality. The article is devoted to the basic principles of inclusive education, problems in the world, including the Republic of Azerbaijan and prospects for development.

Giriş

Tarixi inkişaf prosesində sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsil sistemi təcriddən inklüziyaya qədər yol keçmişdir. Məktəbdə belə uşaqların təhsil tarixini şərti olaraq aşağıdakı mərhələlərə bölmək olar:

- XX əsrin 60-cı illərinin əvvəllərindən ortalarına qədər – sağlamlıq imkanları məhdud uşaqları təcrid etməyə aparən "tibbi model";

- XX əsrin 60-cı illərinin ortalarından 80-ci illərin ortalarına qədər – sağlamlıq imkanları məhdud uşaqları ictimai həyata inteqrasiya edən "normallaşma modeli";

- XX əsrin 80-ci illərinin ortalarından bu günə qədər – "daxil etmə modeli", yəni inklüziya.

Azərbaycanda inklüziv təhsilin təxminən 15-17 illik təcrübəsi mövcuddur və ölkəmizdə inklüziv təhsil sisteminin daha da perspektivli inkişafı üçün dövlət daima bu məsələyə diqqət yetirməlidir və bu işi uğurla həyata keçirir [13]. Məhz inklüziv təhsil xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqlara sağlam həmyaşıdları ilə bərabər cəmiyyətdə maksimal adaptasiya və tam inteqrasiya üçün zəruri olan inkişaf imkanlarını təmin edəcəkdir [16].

Tədqiqat metodları

İnklüziya yalnız xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların deyil, həm də sağlam uşaqların daha inkişaf etmiş, humanist və səmərəli təhsil sistemi kimi tanınır. İnklüziya məktəb sisteminin meyarlarına uyğunluğundan və ya uyğunsuzluğundan asılı olmayaraq hər kəsə təhsil hüququ verir. Məktəb təkcə təhsil funksiyalarını yerinə yetirmir, həm də uşağın həyat fəaliyyətinin əsas sahəsidir. Onların hər birinin fərdiliyinin hörməti və qəbul edilməsi vasitəsilə öz təhsil trayektoriyası olan şəxsiyyətin formalaşması baş verir. Məktəbdə şagirdlər kollektivdədirlər, bir-biri ilə qarşılıqlı hərəkətdə olmağı, qarşılıqlı əlaqələr qurmağı, müəllimlə birlikdə təhsil problemlərini yaradıcı şəkildə həll etməyi öyrənirlər. Əminliklə demək olar ki, inklüziv təhsil bütün uşaqların şəxsi imkanlarını genişləndirir, humanizm, tolerantlıq, yardıma hazır olmaq kimi keyfiyyətləri inkişaf etdirməyə kömək edir. Inklüziv təhsil tamamilə yeni bir sistemdir ki, burada şagirdlər və müəllimlər ümumi məqsəd üzərində işləyirlər; istisnasız olaraq bütün uşaqlar üçün əlçatan və keyfiyyətli təhsilin həyata keçirilməsi vacib şərtidir.

İnklüziv təhsil problemləri üzrə tədqiqatların təhlili inklüzivanın aşağıdakı prinsiplərini qeyd etməyə imkan verir:

- bütün uşaqlar və müəllimlər tərəfindən cəmiyyət üçün bərabər dəyərini tanınması;
- şagirdlərin yerli təhsil müəssisələrinin mədəni həyatında iştirak dərəcəsinin artırılması və eyni zamanda uşaqların bir hissəsinin ictimai həyatdan təcrid olunması səviyyəsinin azaldılması;
- uşaq bağçasının yanında yaşayan bütün uşaqların müxtəlif ehtiyaclarına tam cavab verə bilməsi üçün məktəbəqədər təhsil müəssisələrində iş üsullarının yenidən qurulması;
- yalnız əlilliyi və ya xüsusi təhsil ehtiyacları olanlara aid üçün deyil, bütün uşaqlar üçün bilik əldə etmək və ictimai həyatda tam iştirak etmək yolunda maneələrdən xilas olmaq;
- maneələrin aradan qaldırılması və fərdi uşaqlar üçün müəssisələrin mövcudluğunu artırmaq cəhdlərini təhlil etmək və öyrənmək. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində bütün yetirmələrinin rifahı naminə islahatların və dəyişikliklərin aparılması;
- yaşayış yeri üzrə yerləşən müəssisələrdə uşaqların təhsil almaq hüququnun tanınması;
- həm uşaqlar, həm də müəllimlər üçün ümumilikdə müəssisələrdə vəziyyətin yaxşılaşdırılması;
- təhsil müəssisələrinin rolunun yalnız təhsilalanların akademik göstəricilərinin artırılmasında deyil, həm də ictimai dəyərlərin inkişafında tanınması;
- təşkilatlar və yerli icmalar arasında dəstək və əməkdaşlıq əlaqələrinin inkişaf

etdirilməsi. Təhsildə inklüziya cəmiyyətdə inklüzivanın bir aspektidir.

Beləliklə, bu prinsiplərin mahiyyəti təşkilatın yanında yaşayan bütün uşaqlar üçün təhsilin mövcudluğudur. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə fiziki cəhətdən daxil olması təmin edilməlidir. Tədris proqramının strukturu elə olmalıdır ki, o, daha mobil olsun, təhsil metodlarının müxtəlifliyi isə bütün uşaqların tələbatını ödəməyə imkan versin. Sağlamlıq və inkişaf imkanlarından asılı olmayaraq uşaqdan şəxsiyyət formalaşdırana birgə və fərdi fəaliyyət mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnklüziya – sağlamlığı məhdud olan uşaqların xeyrinə sağlam şagirdlərin hüquqlarının pozulmaması, təhsilin hamı üçün real hüquqa çevrildiyi cəmiyyətin inkişafının növbəti mərhələsidir. İnklüziya yalnız xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların deyil, həm də sağlam uşaqların daha inkişaf etmiş, humanist və effektiv təhsil sistemi kimi tanınır. İnklüziya standartın meyarlarına uyğunluğundan və ya uyğunsuzluğundan asılı olmayaraq hər kəsə təhsil hüququ verir.

Məktəbəqədər təşkilat yalnız təhsil funksiyalarını yerinə yetirmir, həm də uşağın həyat fəaliyyətinin əsas sahəsidir. Onların hər birinin fərdiliyinin hörməti və qəbul edilməsi vasitəsilə öz təhsil trayektoriyası olan şəxsiyyətin formalaşması baş verir. Bununla yanaşı, uşaq bağçasının yetirmələri kollektivdədir, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə, münasibətlər qurmağı, təhsil problemlərini yaradıcı şəkildə həll etməyi öyrənirlər. Əminliklə demək olar ki, inklüziv təhsil bütün uşaqların şəxsi imkanlarını genişləndirir, humanizm, tolerantlıq, köməyə hazır olmaq kimi keyfiyyətləri inkişaf etdirməyə kömək edir. Inklüziv təhsil prinsip etibarilə yeni sistemdir ki, burada tərbiyəçilər və müəllimlər ümumi məqsədlə: istisnasız olaraq bütün uşaqlar üçün əlçatan və keyfiyyətli təhsil üzərində işləyirlər. Hazırda Azərbaycanda sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsil sistemi müasir təhsilin aktual və diskussiya problemlərindən biridir. Bu istiqamətdə 2004-cü ildən başlayaraq mühüm işlər görülüb. Ölkəmizdə inklüziv təhsillə bağlı müxtəlif layihələr həyata keçirilmişdir. Bu layihələrin icrası dövründə sağlamlığı məhdud uşaqlar məktəbəqədər və ümumtəhsil səviyyəsində inklüziv təhsilə cəlb olunmuşdur. Hal-hazırda belə uşaqların təhsili davam edir, dövlətimiz sağlamlığı məhdud uşaqlarla bağlı beynəlxalq təcrübədən istifadə edərək işlərini uğurla davam etdirir. Lakin bu istiqamətdə müəyyən çətinliklər mövcuddur.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi məlumatına əsasən Azərbaycanda 633649 sakin sağlamlıq məhdudiyətlərinin bu və ya digər formasına malikdir (bax: cədvəl 1). Onlardan 62951-i, yaxud 10%-i sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşadək uşaqlardır [12]. Bu, müxtəlif dərəcəli fiziki, psixi və ya intellektual inkişafın xüsusiyyətlərinə malik insanlardır: dayaq-hərəkət aparatının anadangəlmə və ya həyatı boyu əldə etdiyi pozuntular, görmə, eşitmə qüsurları, psixi vəziyyət, aqli inkişaf. Onlar xüsusi uyğunlaşdırılmış həyat şəraitinə ehtiyac duyurlar və tez-tez kənardan yardım tələb edirlər.

Cədvəl 1. Pensiya və ya müavinət alan əlilliyi olan şəxslərin sayı (ilin əvvəlinə, nəfər) -
Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatları [12]

İllər	Pensiya və ya müavinət alan əlilliyi olan şəxslərin sayı - cəmi	Onlardan sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşadək uşaqlar
2000	250712	21739
2005	393058	49135
2007	426946	48479
2008	437627	55066
2009	458851	56433
2010	473185	58122
2011	488551	57941
2012	506127	61693
2013	520793	62866
2014	537586	62860
2015	568149	65482
2016	587170	67081
2017	613645	71934
2018	625640	71783
2019	636004	72979
2020	633469	62951

Cədvəl 2-də Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müəyyən edilən 18 yaşadək uşaqların yaş qrupları üzrə bölgüsünü, cədvəl 3-də isə Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə sağlamlıq imkanları məhdudluğu müəyyən edilən 18 və yuxarı yaşlı şəxslərin yaş qrupları üzrə bölgüsünü təqdim edirik [12].

Cədvəl 2, 3-dən istifadə edərək 2007-2019-cu illərdə Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müəyyən edilən şəxslərin sayının qrafik təsvirini təqdim edirik [12].

Cədvəl 2. Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müəyyən edilən 18 yaşadək uşaqların yaş qrupları üzrə bölgüsü -
Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatları [12]

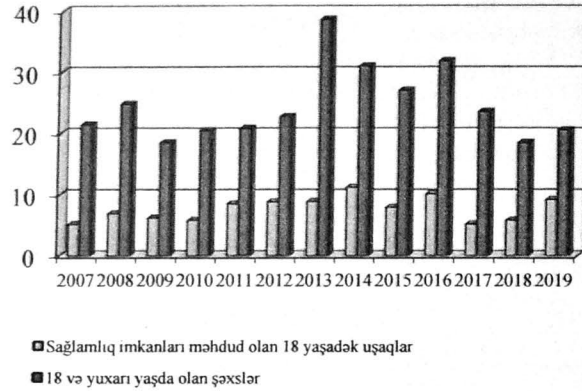
	İlk dəfə sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müəyyən edilən 18 yaşadək uşaqların sayı - cəmi, nəfər	o cümlədən yaş qrupları üzrə:				18 yaşadək əhalinin hər 10 000 nəfərinə
		0-3 yaşlı	4-7 yaşlı	8-13 yaşlı	14-17 yaşlı	
2017						
Cəmi	5157	2072	1543	1176	366	19,7
2018						
Cəmi	5777	2395	1766	1251	365	22,1
2019						
Cəmi	9213	2430	2477	3014	1292	35,0

Cədvəl 3. Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə əlilliyi müəyyən edilən 18 və yuxarı yaşlı şəxslərin yaş qrupları üzrə bölgüsü -
Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatları [12]

	İlk dəfə sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu müəyyən edilən 18 və yuxarı yaşda şəxslərin sayı-cəmi, nəfər	onlardan yaş qrupları üzrə:		18 və yuxarı yaşda olan əhalinin hər 10 000 nəfərinə
		18-29 yaşlı	30-35 yaşlı	
2017				
Cəmi	23451	3275	2260	32,4
2018				
Cəmi	18542	2652	1954	25,3
2019				
Cəmi	20502	3567	2030	27,7

Qrafik 4

Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə əlilliyi müəyyən edilən şəxslərin sayı, min nəfər
Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatları [12]

Təqdim olunan rəqəmlər Azərbaycanda inklüziv təhsilin inkişafına diqqətin artırılmasını bir daha sübut edir. Dünyada uşaqların keyfiyyətli təhsil almasına mane olan cəhətlər fiziki məhdudiyyəti olan şəxslərin sosial bərabərsizliyi ilə bağlı olan çoxsaylı məhdudiyyətlərdir. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün mövcud xüsusi təlim-tərbiyə müəssisələri sistemi indi ciddi dəyişikliklərə məruz qalır və bir çox hallarda öz ixtisarının astanasında durur. Çox güman ki, ümumtəhsil və xüsusi məktəb arasındakı fərqlərin aradan qaldırılması tendensiyası daha da güclənəcək.

Bununla əlaqədar olaraq sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların marjinalaşması (uçurumda dayanması) proseslərini əhəmiyyətli dərəcədə azaltmağa və onlara təhsilin əlçatanlığını artırmağa imkan verən inklüziv təhsilin rolu artır. Bununla da bu cür uşaqlara onların sosial adaptasiyası üçün daha əlverişli şərait yaradılacaqdır. Ümumtəhsil məktəbində inklüziv təhsilin inkişaf tendensiyası ilə şagirdlərin zehni, nitq və bütövlükdə psixi inkişaf səviyyəsinə görə tərkibinin qeyri-yekcinsliyinin gücləndirilməsi uzlaşır. Bu, həm şərti sağlam, həm də sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların digərlərinə adaptasiyasını əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirir, müəllimlərin hər bir təhsilə fərqli, həqiqətən fərdi yanaşma prinsipini tam şəkildə həyata keçirməyə imkan verməyən təlim, tərbiyə, inkişaf prosesində şagirdlərə fərdi yanaşmanın həyata keçirilməsində əlavə çətinliklər yaradır.

Bu çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün, fikrimizcə, Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərində aşağıdakı şərtlərin mövcudluğu daha təkmil şəkildə həyata keçirilməlidir:

- ümumi təhsil sistemində sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların inklüziv təhsil prosesinin normativ-hüquqi bazasını təmin etmək;
- peşəkar təlim keçmiş ümumi təhsil müəllimləri və inklüziv yanaşmanı reallaşdırma bilən müşayiət mütəxəssisləri tərəfindən təhsil prosesini təmin etmək;
- qəbul və qarşılıqlı yardım prinsiplərinə əsaslanan inklüziv təhsilin "sərhədsiz" təhsil və sosial mühitini yaratmaq;
- inklüziv təhsil şəraitində sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların müşayiət olunmasını təmin edən müxtəlif profilli mütəxəssislərin kompleks fəaliyyət modellərinin yaradılması;
- inklüziv təhsilin elmi-proqram-metodiki təminatını (tədris planları, tədris proqramları (onların variantları), zərurət olduqda xüsusi dərsliklər və iş dəftərləri, şagirdin özü üçün tədris vəsaitləri) işləyib hazırlamaq;
- distant təhsilin imkanlarından təhsildə səriştəli yanaşmanın həyata keçirilməsinin effektiv aləti kimi fəal istifadə etmək;
- sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara psixoloji-pedaqoji və sosial dəstəyi təmin edən təşkilatlar, müəssisələr, idarələr arasında idarələrarası qarşılıqlı əlaqəni və sosial tərəfdaşlığı təmin etmək;
- müəssisənin sağlamlıq imkanları məhdud uşağı tərbiyə edən ailə ilə qarşılıqlı əlaqəsinin təşkilini təmin etmək.

Bu gün bu baxımdan ümumtəhsil məktəblərində təşkilati-metodiki xarakterli dəyişikliklərə cəhd göstərilir. Belə ki, məsələn, bəzi məktəblərdə tədris prosesinə müxtəlif dəstək vasitələri (psixoloji, loqopedik, korreksiya-pedaqoji) ilə əlavələr üzrə proqramların sayının artması müşahidə olunur. Lakin belə proqramlar bir qayda olaraq birtərəflidir, elmi cəhətdən kifayət qədər əsaslı deyil. Çox vaxt sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların müşayiət proqramları xüsusi təhsili olmayan mütəxəssislər tərəfindən yaradılır.

Nəticə və təkliflər

Müasir şəraitdə uşaqlara kömək və dəstəyin mövcud formalarının çatışmazlığı, bəzən isə zəifliyi daha qabarıq şəkildə üzə çıxır. Burada çox işlər kifayət qədər peşəkar şəkildə aparılmır, müəllimlərin bu cür fəaliyyətlə bağlı dar ixtisaslaşması, onların psixoloji səriştəsinin aşağı olması ilə əlaqəlidir. Onlar inkişafdan kənar psixoprofilaktika üsullarına zəif yiyələnir, psixoloji və pedaqoji korreksiyanın metodlarından istifadə etməkdə çətinlik çəkirlər. Ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri hələ ki, uşaqların müxtəlif kateqoriyaları ilə işləməyi, qrup işi təşkil etməyi və fəal paradigmadə dərs keçməyi bacarmırlar. Onlar təhsil marşrutunun qurulması və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün fərdi proqramların işlənilib hazırlanması üzrə müasir texnologiyalara malik deyillər.

Ümumilikdə isə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların dəstəklənməsinə və onlara təhsil prosesində hərtərəfli yardım göstərilməsinə diqqətin artırılması vacibdir.

Sağlamlıq imkanları məhdud və fiziki baxımdan qüsurlu uşaqlara yardım subyektlərinin fəaliyyətinin (məktəb psixoloji xidməti, korreksiya-pedaqoji xidmət, sosial xidmət) məzmun və təşkilati prinsiplərinin işlənilib hazırlanması yalnız müxtəlif profilli mütəxəssislərin kompleks fəaliyyət modeli: psixiatr-həkimlər, nevropatoloqlar, fizioloqlar, psixoloqlar, loqopedlər, pedaqoq-defektoloqlar haqqında bütöv təsəvvür əsasında mümkündür. Onların ayrı-ayrı səyləri təhsil, tədris, psixokorreksiya, profilaktik işlərdə istənilən nəticələri vermirlər və verə bilməzlər.

Hazırda uşaqlara kompleks yardımın təşkili qarşısında duran inklüziv təhsilin aktual problemi "sərhədsiz" təhsil mühitinin yaradılmasıdır. Bu cür təhsil mühitinin ümumi qaydalarından biri onun sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün əlçatanlıq meyarıdır.

Belə uşaqların müşayiət olunmasını təmin edən müəssisələrdə avadanlıq və təchizatla bağlı ümumtəhsil tələblərdə bu kateqoriyadan olan uşaqların sosiallaşmasının problemləri və çətinlikləri nəzərə alınmalıdır. Təhsil müəssisələrində sosial mühit cəmiyyətin müasir həyat fəaliyyətinin səviyyəsini nəzərə almalıdır və onun tələblərinə yaxın olmalıdır. Bu, xüsusilə uşağın həyatının bütün sahələrinin texniki təchizatına aiddir: məişət ehtiyaclarının həyata keçirilməsi, sosial sərəştənin, sosial fəallığın və uşağın həyat davamlılığının formalaşdırılması.

Həmçinin təhsil prosesində yeni informasiya texnologiyalarının istifadəsində ciddi problemlər var ki, bu da aşağıdakı amillərlə şərtlənir:

- sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün nəzərdə tutulan, təlimin məqsəd və vəzifələrinə cavab verən texnologiyalardan istifadə əsasında optimallaşdırılmış informasiya-texnoloji infrastrukturun (təhsil müəssisəsi çərçivəsində), proqram-aparat təminatının olmaması;

- inklüziv təhsilə istiqamətlənmiş texnoloji infrastrukturun yaradılması prinsiplərinə əsaslanan şəraitin olmaması: istifadə rahatlığı, əlverişliliyi, çevikliyi, iqtisadi əlçatanlığı, rentabelliği.

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda ətraf mühitlə təmas, hipodinamiya, psixosferanın pozulması və çox vaxt böyükklərdən asılı olaraq müxtəlif fəaliyyət növlərinin yerinə yetirilməsində uşaqların özünü bürzə verməsində sistemli şəkildə həyata keçirilməsi üçün şərait tələb olunur. Bu işdə yardımçı texnologiyalar, yəni qurğular və ya xidmətlər xüsusi rola malikdir ki, funksional məhdudiyətləri olan insanlara gündəlik həyatda fəal iştirak etməyə, təhsil almağa, işləməyə və ya istirahət etməyə icazə verirlər.

Bu sahədə problemlərin həlli üçün ilk növbədə hazırda mövcud olan yardımçı qurğular barədə məlumat bankının yaradılması tələb olunur.

Elmdə və ictimai həyatda sürətli dəyişikliklər, informasiya texnologiyalarının inkişafı şəraitində təhsildə, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərə sərəştəli yanaşmanın həyata keçirilməsinin səmərəli aləti kimi distant

təlimdən istifadə etmək məqsədəuyğundur. Distant təhsil şəraitində tələbə informasiya axtarışı, onun seçilməsi və strukturlaşdırılması, təhlili və qiymətləndirilməsi üzrə səmərəli bacarıq əldə edir.

Distant təhsil texnologiyalarının tədris prosesinə tətbiqi şagirdlərin problem-axtarış və layihə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün yeni imkanların yaranmasına gətirib çıxarır. Belə ki, pedaqoqların şagirdlərlə və şagirdlərin öz aralarında interaktiv telekommunikasiya əlaqəsi şəraitində müasir cəmiyyətdə fəaliyyətinin təşkili üçün zəruri olan səlahiyyətlər təbii şəkildə formalaşır.

Ölkəmizdə sağlamlıq imkanları məhdud olan uşağı tərbiyə edən ailə ilə qarşılıqlı əlaqənin təşkili tamamilə yeni səviyyədə təmin edilməlidir və bu, uşağın sağlamlığına zərər vurmasının qarşısını alır. Bu istiqamətdə aşağıdakı addımların atılması uyğundur:

- sağlamlıq imkanları məhdud uşaqları tərbiyə edən ailələrə sosial-psixoloji və sosial-pedaqoji yardım həllərinin proqram-metodiki təminatının və əlaqələndirilməsinin yaradılması;

- sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların tərbiyə olunduğu ailə üzvləri arasında yaranan problemlərin aşkar edilməsi və düzəldilməsi üçün proqram-metodiki təminatın yaradılması;

- valideynlərin (və ya onları əvəz edən şəxslərin) kompleks diaqnostika, reabilitasiya və təhsil sahəsində ölkədə mövcud olan xidmətlər üzrə informasiya təminatı hüququnun həyata keçirilməsi üçün şəraitin yaradılması;

- ailənin sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların müşayiət olunmasını təmin edən müəssisənin işinə fəal cəlb edilməsi;

- valideynlərə uşaqlarının inkişafı problemləri üzrə məsləhətlərin verilməsi;

- valideynlərin ailə şəraitində uşaqlara yardım göstərmək üçün onlara əlçatan olan metod və üsulların öyrədilməsi;

- valideynlərin təşkilatla əlaqə qurması və s.

Azərbaycanda bu problemlərin və ümumtəhsil məktəbi şəraitində yaranan bir sıra digər problemlərin həlli təhsil, peşə və məişət sahələrində, özünüdərkətmə, özünüinkişaf və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların özünüdərkətmə sahələrində maneələrin aradan qaldırılmasına gətirib çıxaracaq ki, bu da öz növbəsində inklüziv təhsilin daha uğurlu inkişafına kömək edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Бикбулатова А.А. Трудоустройство инвалидов: мировой опыт и современное состояние [Текст] / А.А.Бикбулатова, Е.А.Петрова, Р.В.Козьяков // Ученые записки Российского государственного социального ун-та, 2016, Т. 15, № 4(137), с.6-11
2. Богомолова Т.Ю., Коржук С.В. Инклюзивное высшее образование как часть жизненной траектории: опыт выпускников НГУ, имеющих инвалидность // Мир экономики и управления 2017, Т.17, № 4, с.201-213

3. *Бреннер Д.А., Сафонова Т.В.* Актуальные вопросы развития инклюзивного образования // Практическая дефектология, 2017, № 2 (10), с.3-11
4. *Дорошина О.П.* Особенности обучения студентов с ограниченными возможностями: опыт кафедры бухгалтерского учета и налогообложения университета управления «ТИСБИ» // Инклюзия в образовании, 2017, Т.2, № 2, с.21-26
5. *Иванова Н.Ю.* Адаптивные технологии компании «АЙ ПИ ЭР Медиа». Электронно-библиотечные системы IPRbooks и «Библиокомплектатор» для поддержки внедрения инклюзивного образования // Инклюзия в образовании, 2017, Т.2, № 3, с.12-16
6. Инклюзивное образование – образование для всех: Материалы республиканской научно-практической конференции (22 декабря 2017 года, г. Уфа), Уфа: изд-во ИРО РБ, 2017, 180 с.
7. *Крыжановская Л.М.* Основы психокоррекционной работы с обучающимися с ОВЗ: учеб. пособие для вузов. М.: Владос, 2018, 375 с.
8. *Моргачева Е.Н.* Зарубежный опыт инклюзивного обучения и возможности его использования в отечественной практике [Текст] // Дефектология, 2018, № 3, с.59-65
9. *Птушкин Г.С. Рощенко О.Е.* О повышении качества усвоения естественнонаучных дисциплин студентами технических вузов и СПО // Инклюзия в образовании, 2017, Т. 2, № 2, с.70-74
10. *Романова Г.А.* Моделирование инклюзивной образовательной среды вуза и ее проблемы // Инклюзия в образовании, 2017, Т.2, № 2, с.48-56
11. *Шафикова З.Х.* Обучение рабочим профессиям учащихся с ОВЗ в условиях инклюзии [Текст] // Педагогика, 2017, № 2, с.121-123
12. <https://www.stat.gov.az/>: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları - 2000 - ci illər, <https://www.stat.gov.az/>
13. <http://www.e-qanun.az/framework/7421>: Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili üzrə İnkişaf Proqramı (2005-2009-cu illər). Bakı, 3 fevral 2005-ci il
14. <http://www.e-qanun.az/framework/897>: Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 12 noyabr 1995-ci il
15. <http://www.e-qanun.az/framework/18343>: Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 19 iyun 2009-cu il
16. <http://www.e-qanun.az/framework/372692018> - 2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı. Bakı şəhəri, 14 dekabr 2017-ci il
17. <https://www.unicef.org/>
18. <https://heydar-aliyev-foundation.org/az>
19. <https://edu.gov.az/>

Redaksiyaya daxil olub 20.10.2021